

דף שבועי

בס"ד

פרשת ויקרא, תשפ"ה, מספר 1613

דיינו: היבט חדש בפזמון ישן

יצחק עתשלו

(ד) הרחבת הרשימה: נראה שהמחבר הרחיב בכוונה את הרשימה בחזרות מיותרות. למשל: "קרבונו לפני הר סיני" וגם "נתן לנו את תורתו" או "ספק צרכינו במדבר ארבעים שנה" ו"האכילנו את המן". על אף שיש מקום למצוא תוספת של ממש בכל אחת מהחזרות, ניתן היה לקצר ולהדגיש את החוויה העצומה של מתן תורה (שחייבה הגעה להר סיני) ואת החסד הגדול של המן שבוזה ה' כלכל אותנו ארבעים שנה במדבר. למה, אם כן, המחבר מאריך (לכאורה) ללא צורך?

(ה) דיינו? המילה החוזרת בחלקו הראשון – "דיינו" מתמיהה ביותר. איך היינו מסתדרים ללא כל החסדים הללו. אילו הוציאנו ממצרים ולא האכילנו במדבר – היה זה מספיק? איך נפענח את הפזמון החוזר "דיינו"?

כדי להשיב על שאלות אלו, ברצוני להניח שתי הנחות יסוד:

הנחה ראשונה: מגמת הערב

המוסכמה הנפוצה היא שמגמת ליל הסדר היא לזכור, או יותר מדויק, לחוות מחדש את יציאת מצרים; "בכל דור ודור חייב אדם (לה)ראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים", אך עיון בהתפתחות הטקסטים והמנהגים הרבים בעדות השונות מעלה, שחווית הערב רחבה מזה. הרי אנחנו חוזרים לימי עלומינו, לזמנו של תרח בסיפור, ומגיעים עד לעתיד שעדיין מנצנץ לנו כחזון עד שאנו ממציאים את עצמנו בירושלים הבנויה, המקדש על מכונו ואנו אוכלים מקורבן הפסח. נראה שרבי עקיבא היה זה שהכניס את החזון לעתיד לתוך הדרמה הגדולה של הערב. נוסח ברכת הגאולה הוא: "ברוך... אשר גאלנו וגאל את אבותינו ממצרים והגיענו ללילה הזה לאכול בו מצה ומרור", ורבי עקיבא הוסיף את התוספת שקבלנו להלכה:

כן ה' א-להינו וא-להי אבותינו יגיענו לרגלים הבאים לקראתנו לשלום שמחים בבניין עולם לאוכל מן הפסחים ומן הזבחים אשר יגיע דמם על קיר מזבחך לרצון...³

הנחה שנייה: משמעות מרור, מצה, פסח

רבן גמליאל⁴ מחייב את המגיד להכריז (וכנראה גם להסביר) את שלושת המאכלים המרכזיים בליל הסדר:

בעוד כשבוע כל עם ישראל ישב ליד שולחן הסדר, על כוסותיו, מאכליו, שאלותיו, סיפוריו ושיריו. אחד מהשירים האהובים ביותר מופיע בהגדה כקטע מעבר בין שתי יחידות ההגדה המרכזיות – בין מדרש "ארמי אובד אבי" ("צא ולמד...") לבין פירוט המשמעות של האוכלין ("רבן גמליאל אומר..."). על אף שפזמון זה איננו חלק מההגדה ה"מקורית", מה שניתן לכנות "הגדת חז"ל", מנגינותיו ומנהגיו אהובים לכל באי הסדר טף וזקן גם יחד. מחברו של השיר אינו ידוע, והוא מופיע לראשונה רק בנוסח ההגדה של ר' עמרם גאון.¹ למרות זאת, הפזמון התקבל בכל קהילות ישראל במהירות יחסית, עד המאה השלש-עשרה, והוא נמצא במקומו המכובד כמעט בכל הגדה של פסח.

רבו הפירושים על השיר. רובם מתמקדים בפריטים ובסדרם. כיוון שרוחו של הערב הוא "כי ישאלך", ברצוני לשאול חמש שאלות כלליות, ודרכם להציע הבנה חדשה בפזמון.

השאלות

(א) מבנה הפזמון: כל מי ששם לב אליו רואה מייד שישנם שני קטעים לפזמון. השני חוזר, פריט אחר פריט, על הראשון. הקטע הראשון מתחיל בכותרת "כמה מעלות טובות למקום עלינו" ואז, בארבע-עשרה שורות הוא טוען, שאילו פעל הקב"ה עבורנו פעולה א' ולא פעולה ב' – דיינו. כך שבארבע עשרה שורות הללו ישנם חמישה עשר חסדים שעשה ה' עבור ישראל. ומייד, בסיום הרשימה הזאת – "על אחת כמה וכמה טובה ומכופלת למקום עלינו – שהוציאנו ממצרים..." ושוב, רשימת חמישה עשר חסדי ה' הללו. למה יש צורך בשתי רשימות?

(ב) הכותרת: לחלק הראשון היא "כמה מעלות טובות" וגו'. למה בחר מחבר השיר ב"מעלות" במקום "חסדים" או "ישועות"?

(ג) הכניסה לארץ: כיוון שהערב מוקדש לסיפור יציאת מצרים, ובכוונה עוצרים לפני הכניסה לארץ,² למה שיר זה ממשיך את רשימת החסדים עד לכניסה לארץ ולבניין בית המקדש?

* הרב יצחק עתשלו הוא יו"ר המחלקה ללימודי תנ"ך בישיבת YULA בלוס אנג'לס.

1 המאה ה-9 לסה"נ בבבל.

2 למשל, יצירת הקשר בין ארבע הכוסות לארבע לשונות גאולה, ולא מחייבים כוס חמישית על שם "והבאתי אתכם".

3 פסחים י, ו ע"פ כת"י קאופמן.

4 "רבן גמליאל" או: "כל שלא אמ' שלושה דברים אלו בפסח, לא יצא ידי חובתו: פסח, מצה ומרורים. פסח, על שם שפסח המקום על בתי אבותינו במצרים. מרורים, על שם

אכן כך משתמע מדברי המשנה וההגדה: אחרי סיפור היציאה והסבר המאכלים, המשנה קובעת:

לפיכך אנו חייבים להודות להלל לשבח לפאר לרומם לגדל למי שעשה לנו ולאבותינו את כל הניסים האלו והוציאנו מעבדות לחירות, ונאמר לפניו הללויה.⁹

כך, למשל, הסביר הגר"ד סלובייצ'ק את השימוש בטקסט של מקרא ביכורים ("ארמי אבד אבי..."), שהוא שיר הודאה, כטקסט הבסיסי לסיפור יציאת מצרים. אם כך, בליל הסדר אנו מחויבים לא רק לספר ולהודיע את מה שהקב"ה עשה לנו, אלא גם לשבח ולהלל את הקב"ה בשירה.

כדי להגדיל שבחו של ה' ולהוסיף לאווירת השירה, המחבר יצר את שירו בשתי מחציות. במחצית הראשונה החוגג מעיד שעריכת סעודת הודאה והלל הייתה מתחייבת אפילו אם היה עלינו להודות לה' רק על היציאה, ללא תלות במכות מצרים. הוא מוסיף שאפילו אם ה' היה רק עושה שפטים נגד המצרים ולא נגד אלוהיהם – הייתה סעודה זו ראויה. כלומר, כל אחת מחמש עשרה ה"מעלות" שעשה לנו ה' – היא בעצמה מחייבת הודאה ושבח. ואח"כ, בקטע השני, שהוא קטע השבח האינטנסיבי בפזמון, המהלל מרכזי ש"על אחת כמה וכמה"; כלומר, אם רק אחד מהחסדים הללו היה מחייב הודאה, קל חומר שחמישה עשר החסדים הללו מחייבים הודאה והלל. ובכך נפתרו השאלות שנתרו.

לסיכום: שאלנו חמש שאלות וענינו:

א: הרשימה כפולה שהרי הקטע של "דיינו" פועל כהכנה רטורית לקטע העיקרי – רשימת החסדים.

ב: המחבר מתאר את חסדי ה' כ"מעלות" כדי להפנים את ההקשר של המקדש, שבו היו חמש-עשרה מעלות.

ג: הוא גם מושך את נושא השבח עד לכניסה לארץ ולבניין בית המקדש, שהרי זהו חלק מחווית הערב הנדרשת.

ד: הוא גם מרחיב את הרשימה כדי להגיע לחמש-עשרה מעלות, גם לשם ניצול הקשר עם המעלות במקדש, וגם כדי לקשר את המבנה המשולש עם שלוש החוויות ההיסטוריות של הערב.

ה: הוא מסיים כל שורה במחצית הראשונה ב"דיינו" כדי לומר, שכל אחד מהניסים הללו היה מחייב אותנו בסעודת הודאה לה', ועל אחת כמה וכמה לאחר שנעשו לנו כל הניסים הללו עלינו לומר לפניו שירה חדשה: הללויה!

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא

לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של

אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:

<http://www1.biu.ac.il/parasha2>

כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il

ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע

בדוא"ל.

הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן

יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון
עורכת לשון: רחל הכהן שיף

9 פסחים י, ה ע"פ כת"י קאופמן. ונוסח מורחב נמצא ברוב נוסחאות ההגדה.

"פסח, מצה ומרור". נראה ששלושת המאכלים הללו מסמלים שלוש חוויות ותקופות היסטוריות של עם ישראל, שניתן לשייך כל עידן לאחד מהם. כמובן שאת המרור קל (לצערנו) לייחס – אם זה מסעות הצלב, פוגרומים, השואה ובימינו אנו – הטבח בשבת שמחת תורה (7.10.23). אך מהי משמעות ה"פסח"? "אשר פסח על בתי בני ישראל בנגפו את מצרים ואת בתינו הציל". סממני מלכות, בחירה מיוחדת של עם ישראל המוגשמת בהגנה נסית – הרי הם האסוציאציות שאמור הפסח להפנים. רגעי ההיסטוריה שהם כעין "פסח" רבים גם הם: הכרזת המדינה בתש"ח, מלחמת ששת הימים, "כדור הרעם" (מבצע אנטבה) – כל אלו היו רגעי "פסח" בימינו. אך מהי ה"מצה"? המצה היא מאכל פליטים – אלו שברחו או ניצלו מהשעבוד אך עדיין לא הגיעו למחוז חפצם – מצב שהוא בין עבדים למלכים. כלומר, המסע ממצרים לארץ. העבודה הקשה שהיינו חייבים להשקיע כדי לעלות ממדורי גהינום של השואה באירופה לייסוד מדינה לתפארת הייתה חוויה של "מצה". ובשנה זו, שיקום יישובי הצפון והעוטף ותושביהם, זוהי עבודה גדולה וקשה שתביא לעוד תקופה "פסחית".

רבן גמליאל דרש שעורך הסדר – ה"מגיד" – יספר, יסביר ויפנים את כל שלוש תקופות-אב של ההיסטוריה של עם ישראל בלילה מקודש זה. על כן בא הסופר האנונימי וחיבר שיר הרומז לכל המהלך האדיר הזה, המסתיים בנוכחות חיה במקדש. במקום לדבר על "חסדים", הוא השתמש במילה ידועה אך בשימוש נדיר: "מעלות", כדי לרמוז על המדרגות שעלו מעזרת הנשים לעזרת ישראל: "על חמש עשרה מעלות... כנגד חמש עשרה שיר המעלות שבתהלים שעליהם הלויים עומדים בשיר".⁵ ובזה נפתרו שאלות ב, ג, וד לעיל.

המחבר גם ניצל את מספר המעלות, ובנה שלושה קבצים של חמש מעלות כל אחד. החמש הראשונות – א) היציאה ממצרים, ב) המכות, ג) מכות נגד אלוהי מצרים, ד) מכת בכורות, ה) מתן ממונם של המצרים לישראל – כולם קרו בתוך מצרים, זאת אומרת במקום ה"מרור". החמש הבאות – ו) קריעת ים סוף, ז) העברת בני בתוך הים בחרבה, ח) שקיעת המצרים בתוכו, ט) כלכול בני במדבר, י) נתינת המן – כולם משתייכים למצב ה"מצה" – זאת אומרת, למצבם של הפליטים. והסדרה האחרונה – יא) מתן השבת, יב) הר סיני, יג) מתן תורה, יד) הכניסה לארץ טו) בניין בית הבחירה – כולם מתייחסים לממד ה"פסח"; היחס האינטימי לעם הנבחר. כך התחיל המשורר בגנות וסיים בשבח, ורמז בברור לדברי רבן גמליאל שבאים בהגדה מייד אחרי השיר.⁶

חווית הערב – שירה

כפי שנרמז בדברי הנביא ישעיה,⁷ ליל הסדר אמור להיות לילה של שירה. זהו ההסבר הפשוט ביותר לחיוב שתיית ארבע כוסות בליל הסדר, כיוון ש"אין אומרים שירה אלא על היין".⁸ יש ארבע נקודות של שבח בלילה (קידוש, הגדה, ברכת המזון והלל) וכל אחת מחייבת שירה לעצמה.

שמררו המצריים את חיי אבותינו במצ'. מצה, על שם שניגאל" (פסחים י, ה ע"פ כת"י קאופמן).

5 סוכה ה, ב ע"פ כת"י קאופמן.

6 לעומת השיר, דברי ר"ג מתחילים בפסח – שהרי 'סדר' אינו הסדר הכרונולוגי, אלא סדר של מרכזיות. כמובן, קורבן הפסח עומד במרכז מבחינה טלאולוגית, וכעין זה בהפיכת סדר הקמת המשכן לעומת הציווי (ברכות נה ע"א) ואכמ"ל.

7 "השיר יהיה לכם לליל התקדש חג" (יש' ל:כט).

8 ערכין יא ע"א.